

Motion till riksdagen 2020/21:3938

av Juno Blom m.fl. (L)

med anledning av prop. 2020/21:150 Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ett förändrat perspektiv på vårdnadstvister och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i föräldrabalken med den ändringen att det bör klargöras att möjligheten att döma till gemensam vårdnad mot föräldrarnas vilja ska vara utesluten i situationer där det föreligger våld eller hedersrelaterat förtryck eller risk för detsamma.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om barns rätt till eget ombud och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om särskild kompetens hos den som arbetar med eller hör barn, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ökade möjligheter för socialtjänsten att hämta in uppgifter utan vårdnadshavares samtycke och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om barns umgängesrätt för andra än vårdnadshavare och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att den vårdnadshavare som fälls för mord på den andre undantagslöst ska mista vårdnaden och tillkännager detta för regeringen.

Inledning

Regeringens proposition 2020/21:150 Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister har till syfte att skapa bättre förutsättningar för föräldrar att nå samförståndslösningar vid vårdnadstvister och stärka skyddet för barn som riskerar att fara illa. Liberalerna har länge arbetat för att barn i olika avseenden ska ses som individer och ska erkännas,

respekteras och skyddas som rättighetsbärare med en individuell personlighet och egna behov och intressen samt med rätt till personlig integritet.

Vi ser positivt på regeringens ambition att integrera ett stärkt barnrättsperspektiv i handläggningen av vårdnadstvister. Vi ser dock allvarligt på att förslaget inte tar tillräcklig hänsyn till att de konflikter som föregår vårdnadstvister sällan är symmetriska. Alltför ofta tar lagstiftningen sin utgångspunkt i en typ av vårdnadstvister där det i botten inte finns något annat än en svårlöst oenighet mellan två föräldrar. Verkligheten är dock betydligt mer komplex. Forskning har visat att det i ungefär hälften av de svåraste vårdnadskonflikterna förekommer våld eller hot om våld. I sådana situationer krävs i samtliga led av beslutskedjan ett annat agerande än i det ovan beskrivna normalfallet.

Vi liberaler vill därför se ett lagförslag som medger flera olika slags agerande från det offentliga, där barnets bästa tas till vara på olika vis beroende på de unika förutsättningar varje vårdnadstvist innebär. I enlighet med vad som anförs ovan är det Liberalernas mening, vilken delas av flera remissinstanser, att regeringen bör återkomma med ett mer genomarbetat förslag som erkänner vårdnadstvisters olikheter och behovet av anpassning efter dessa. Samtidigt är det viktigt att även i fortsättningen särskilja egentliga vårdnadstvister, som är just tvister mellan vuxna som har eller haft vårdnaden, från andra typer av vårdnadsmål som kan handla om att en person som tidigare inte haft rätten till vårdnad vinner denna rätt.

Möjlighet att döma till gemensam vårdnad

I propositionen föreslår regeringen att domstolar ska ha möjlighet att döma till gemensam vårdnad även i fall där båda föräldrarna motsätter sig detta. Regeringen menar att principen om barnets bästa gör att en domstol som kommer fram till att gemensam vårdnad är den bästa lösningen inte bör hindras av att den ena föräldern motsätter sig detta. Regeringen markerar att det inte är den primära avsikten att domstolar ska döma till delad vårdnad i de fall båda föräldrarna motsätter sig det, utan snarare att barnets bästa tydligt ska framgå som överordnad ledstjärna. I praktiken menar regeringen att denna möjlighet lär komma till användning främst i de fall där det redan finns gemensam vårdnad och där domstolen beslutar att denna ska bestå. Liberalerna menar dock att det är mycket tveksamt i hur många fall som gemensam vårdnad mot båda föräldrarnas vilja kan upprätthållas på ett för barnet välfungerande sätt. Vi noterar att flera remissinstanser, däribland Rädda Barnen och Barnombudsmannen, uttrycker motsvarande farhågor. För att inte riskera att barnets uppväxt blir än mer präglad av föräldrarnas konflikter behöver denna möjlighet tillämpas med stor försiktighet. I situationer där det föreligger våld eller hedersrelaterat förtryck eller risk för detsamma måste tillämpningen av denna möjlighet vara helt utesluten.

Rätt till eget ombud

Det framgår av barnkonventionen, som numera är svensk lag, att barn har rätt att komma till tals i frågor som rör barnet och att åsikterna ska beaktas i relation till barnets ålder och mognad. I detta åtagande ingår att se till att barn har möjlighet att utnyttja sina

rättigheter även i praktiken. I frågor som rör vårdnadstvister har barnet rätt att komma till tals i frågor som rör barnet som person, exempelvis umgänge, vårdnad och boende, eller rätten att få veta vad som ska hända och varför.

I samband med vårdnadstvister borde barn därför ha rätt till eget ombud som för dess talan. Sådana ombud ska ha särskild kompetens i att hantera barns behov i enlighet med vad som anförs nedan.

Ombuden kan även företräda barnets rättigheter vid medling mellan vårdnadshavarna. Medling är en metod som lämpar sig väl i vissa fall men som inte bör användas då hot eller våld har förekommit mellan vårdnadshavare. Det är viktigt att hänsyn ur ersättningssynpunkt även tas till den tid ombuden lägger på att lära känna barnet och varje falls unika förutsättningar.

Särskild kompetens hos den som arbetar med barn

För att kunna leva upp till de krav som ställs i barnkonventionen bör barn som är inblandade i vårdnadstvister erbjudas stöd av personer som har särskild kompetens att arbeta med barn. Den som hör eller förhör ett barn bör ha särskild utbildning för detta, och de instanser som har ärenden som rör barn bör ha rutiner för att säkerställa att barnen får komma till tals. Det är avgörande att vuxna som arbetar med barn tydligt skickar signaler att de är medvetna om barnets situation och tar det barnet berättar på allvar. Det är också viktigt att det finns kunskap om andra aktörers ansvar när det gäller barn och hur samverkan mellan dessa aktörer kan stärka barnets bästa. För att barn ska känna tillit till dessa aktörer är det viktigt att det finns kompetens kring hur vi möter barn, hur vi skapar tillitsfulla relationer och hur vi försäkrar att barn kan komma till tals. Det är också viktigt att förmågan finns att informera barn på ett adekvat sätt och att informationen är anpassad för det enskilda barnet. Det är minst lika viktigt att se till att barnet har förstått informationen.

För att säkerställa detta behövs löpande vidareutbildning för att öka kompetensför-
sörjning för socialsekreterare som jobbar med barnavårdsutredningar samt placerade barn. Utöver detta ser vi också ett behov av att tydligt inkludera kunskap om våld mot barn och hjälp till barn i utbildningar av yrkesgrupper som når barn. Ovanstående kunskap ska tillförsäkras genom ett nytt examensmål för exempelvis socionomer, läkare och jurister, i enlighet med vad Liberalerna tidigare motionerat om (kommittémotion 2020/21:3275).

Möjlighet att inhämta uppgifter utan vårdnadshavares samtycke

Regeringen föreslår ökade möjligheter att i samband med vårdnads-, boende- och umgängesutredningar kunna samtala med barnet trots att en vårdnadshavare motsätter sig det. Liberalerna välkomnar detta men vill samtidigt även se möjligheter för socialtjänsten att samtala med andra personer som är viktiga för barnet. Många som arbetar med vårdnads- eller barnutredningar vittnar om att utredningsarbetet försvåras av de regler som är satta att skydda integriteten hos de inblandade. Vi vill se över detta för att säkerställa att reglerna gör det möjligt att samla in den information som krävs för att

bedöma vad som är barnets bästa. Både yngre och äldre barn har en ovillkorlig rätt att komma till tals, direkt eller via företrädare. Barnets åsikter ska beaktas med hänsyn till dess ålder och mognad – i alla utredningar, domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet. Vi vill att utredare i alla barnärenden ska ha möjlighet att prata med barnet utan krav på vare sig vårdnadshavares samtycke eller närvaro. Utredare ska även ha möjlighet att hämta in uppgifter från referenspersoner, såsom barnets lärare, förskolepersonal eller tränare.

Socialstyrelsen ska stärka det förebyggande arbetet

Det förebyggande arbetet för att motverka vårdnadstvister behöver förstärkas. Det behövs ett enhetligt och evidensbaserat arbete för att nå familjer och stötta dem i att lösa sina konflikter. Det måste också finnas verktyg för både barn och vuxna som inte nödvändigtvis innebär att behöva ta kontakt med socialtjänsten. Det finns redan i dag exempel på sådana verktyg både i Sverige och i våra nordiska grannländer. Ett antal kommuner i Sverige har exempelvis nyligen påbörjat implementeringen av en modell för att förebygga familjekonflikter. Tyvärr används inte liknande förebyggande metoder av alla kommuner. Socialstyrelsen bör därför få i uppdrag att ta fram ett antal evidensbaserade metoder för att motverka familjerelaterade konflikter, samt få i uppdrag att sprida kunskapen om dessa metoder till kommuner.

Umgångerätt för andra än vårdnadshavare

Att barnets bästa ska vara ledande i vårdnadstvister innebär också att erkänna barnets rätt till umgänge med andra än dess biologiska föräldrar. År 2006 ändrades föräldrabalken så att socialnämnden kan föra talan om sådan umgängerätt. Det kan handla om rätt till umgänge med far- eller morföräldrar, styvföräldrar/bonusföräldrar, syskon eller andra.

Denna lagstiftning ska trygga barnets rätt till kontakt med de vuxna som är viktiga för barnet, inte dessa vuxnas rätt att kräva umgänge med barnet. Den aktuella bestämmelsen i föräldrabalken förefaller dock ha använts ytterst sparsamt av socialnämnderna. Om lagstiftarens intentioner med lagstiftningen inte fått genomslag i praktiken är det allvarligt och något som går ut över de barn som inte får rätt till umgänge med vuxna som betyder mycket för dem.

Frågan om barns umgänge med andra än vårdnadshavarna behandlades mycket kursivt av 2014 års vårdnadsutredning, som ligger till grund för den nu aktuella propositionen (bet. SOU 2017:6 s. 77–78). Det är beklagligt, och behovet kvarstår därför av en fördjupad översyn av hur dagens regler fungerar i denna del. Liberalerna anser att det är viktigt att de barn som behöver umgängerätt också får den fastställd. Vår ståndpunkt är att föräldrabalken om så krävs måste förtydligas för att säkerställa barns umgängerätt med andra vuxna än sina vårdnadshavare.

Möjlighet att fatta interimistiska vårdnadsbeslut

Regeringen behandlar i propositionen även utredningens förslag att det skulle krävas särskilda skäl för att domstol ska fatta interimistiska beslut om vårdnad. Sådana beslut blir ofta aktuella när den ena vårdnadshavaren befinner sig i en utsatt situation, vilket inte sällan beror på våld eller hot om våld från den andra vårdnadshavaren. I dag kan sådana beslut fattas när det behövs, vilket utredningen alltså föreslog skulle ändras till att särskilda skäl skulle krävas.

Som flera av remissvaren pekat på kan interimistiska vårdnadsbeslut vara nödvändiga för att den våldsutsatta vårdnadshavaren ska få ett fungerande skydd under tvisteperioden. I likhet med regeringen menar vi att det skulle vara onödigt försvårande att ställa upp ett krav på att domstolen skulle leda särskilda skäl i bevis. Det är svårt att tänka sig en situation där en domstol konstaterar att det behövs ett interimistiskt beslut men att det inte finns särskilda skäl för detta beslut. Vi instämmer därför i bedömningen att en lagändring inte är nödvändig.

En parallell kan dras till lagen om vård av unga (LVU), där socialnämnden får besluta om omedelbart (interimistiskt) omhändertagande om det är sannolikt att den unge behöver beredas vård med stöd av lagen och domstolens beslut inte kan inväntas. Inte heller där ställs kraven annorlunda än att det föreligger ett behov. Den slutliga bedömningen av behovet görs sedan i domstol, liksom vad gäller vårdnadsärenden.

Den som döms för mord på en annan vårdnadshavare ska mista sin rätt till vårdnad

Liberalerna välkomnar vad som anförs i propositionen angående att den vårdnadshavare som uppsåtligen dödar eller allvarligt skadar den andra vårdnadshavaren så gott som alltid ska anses ha brustit i omsorgen om barnet på ett sådant sätt att det är till barnets bästa att vårdnaden tas ifrån honom eller henne. Denna skrivelse är dock inte tillräcklig. Liberalerna anser att i de fall där en vårdnadshavare fälls för mord på en annan ska denna alltid anses ha brustit i vårdnaden så grovt att rätten till vårdnad om barnet ska anses förverkad. Denna bestämmelse ska gälla utan undantag.

Juno Blom (L)

Lina Nordquist (L)

Maria Nilsson (L)

Christer Nylander (L)

Allan Widman (L)

Johan Pehrson (L)

Gulan Avci (L)

Mats Persson (L)